

JULIÁN APOSTATA ZASVÄTENEC NA TRÓNE RÍMSKYCH CISÁROV

VIKTOR THIEBEN

Sol Invictus bol názov sviatku, ktorý zaviedli v dobe rímskeho cisárstva v deň 25. decembra a ktorý tvorí akýsi medzičlánok medzi pôvodným kresťanským sviatkom Epiphany (6. januára) a dnešnými Vianocami. Bol to sviatok "neporazeného", lepšie azda "víťazného Slnka", teda sviatok výslovne kozmického charakteru, ktorý postupne nadobúdala čoraz väčší historický charakter a stal sa sviatkom narodenia Ježiša v Betleheme. Pri príležitosti tohto sviatku napísal rímsky cisár Julián oslavnú reč "Na kráľa Helia" (Helios = po grécky Slnko), v ktorej celkom jednoznačne vynikol jeho svetonázor, ktorý poznamenal celý jeho život. Ide o dôsledne spiritualistický svetonázor. Cisár totiž rozoznáva tri úrovne bytia: 1. viditeľný, t.j. stvorený svet, 2. intelektuálnych bohov, t.j. viditeľné a aktívne tvoriace planetárne inteligencie, 3. inteligentných bohov, t.j. neviditeľné duchovné bytosti, sféru vyššieho duchovného sveta. Kto bol tento filozof na tróne rímskych cisárov? Jeho súčasník, historik Ammianus Marcellinus v 25. knihe svojich Rímskych dejín píše: "Julianus bol muž, ktorého skutočne treba zaradiť medzi héroov, vynikajúci svojimi skvelými skutkami a svojím vrozeným majestátom". Krátky pohľad na život tohto panovníka plne potvrdzuje výrok Marcellina. Pravda, pri rovnávaní Juliána k héroovi, teda k polobohu alebo hrdinskému človeku, ďaleko prevyšujúcemu ostatných ľudí vynikajúcou osobnosťou a skvelými schopnosťami, nie je také jednoduché. Juliánov život spadá do 4. storočia, odohrával sa teda v čase, ktorý už leží v plnom svetle historického bádania. Narodil sa pred začiatkom zimy 331- 332 v hlavnom meste Konštantinopole. Vyrástol ako sirota. Juliánova matka, ktorá pochádzala zo vznešeného rodu, zomrela krátko po jeho narodení. Otec bol zavraždený, keď mal sedem rokov. Vtedy ho poslali do Nicomedie v Malej Ázii a ako desaťročného do vyhnanstva do mestečka Macellum na anatólskej vysočine. Jeho bratanec cisár Constantius sa staral o to, aby Julián a jeho starší nevlastný brat Gallus boli odlúčení od styku s mestskou kultúrou, obklopení pustatinami a vysokým pohorím, neschopní pripraviť akékoľvek sprisahanie proti panovníckemu dvoru. Neskôr, už po pätnástom roku života, dostal Julián väčšiu voľnosť, takže mohol aj študovať. O tomto úseku jeho života nie je všetko známe. Vieme jednoznačne iba to, že ako 21-ročný sa definitívne odklonil od kresťanstva a bol zasvätený do efezských mystérií. Roku 354 bolo jeho vyhnanstvo zrušené a v nasledujúcom roku sa stal hlavným veliteľom rímskych vojsk v Galii. Pri vojenskej vzbure v Paríži v lete roku 360 ho tamojší hodnostári vyhlásili za imperátora. Julián však nechcel vyvolať konflikt s cisárom Constantiom a začal s ním vyjednávať. Na ceste do Trácie dostal správu o náhlej smrti Constantia a stal sa tak ako tridsaťročný roku 361 na dva roky rímskym cisárom. Hneď po nástupe na trón Julián zanechal pretváрку a - hoci od čias Konštantína Veľkého (306-337) prijal celý panovnícky dvor kresťanstvo - ako samozrejvý akt úprimnosti sa otvorene prihlásil k svojmu pohanskému presvedčeniu. Mladá duša neskoršieho cisára mala pozoruhodný sklon. Celé jeho okolie na statku starej matky pri Nicomedii za Bosporom dbalo o to, aby mladík získal pevné základy kresťanskej (ariánskej) viery. On si však nikdy neosvojil hlbšie pochopenie kresťanstva. Ale všade tam, kde sa na svojich početných cestách a zastávkach svojho osudu stretol so zvyškami starej, pradávnej spirituality, s pozostatkami pohanských kultov, posvätnými tradíciami a prejavmi úpadkových mystérií, vzplanulo v jeho srdci nadšenie. Kontakty s učiteľmi

tzv. neoplatonickej školy mu otvorili pohľad na plody gréckej a helenistickej vzdelanosti, ktoré sa šírili najmä z Alexandrie. Tu sa uňho vyvinul hlboký obdiv a živý cit pre porozumenie reči hviezdnej oblohy; celou dušou sa usiloval vniknúť do tajomstiev skrývajúcich sa za hviezdami v dial'avách vesmíru. A máme pred sebou zaujímavý jav: že adept na hodnosť imperátora sa dostáva úplne pod inšpiráciu starých mystérií, inými slovami, že v roku 361 zasadne na trón rímskych cisárov zasvätenec. Aká naliehavá bola vnútorná potreba mladého Juliána oboznámiť sa so svetom gréckych klasikov filozofie a literatúry, možno vidieť z nasledujúceho príkladu. V tom čase pôsobil ako učiteľ Libanius z Antiochie. Juliánovi bolo striktné zakázané navštevovať prednášky tohto samostatného a nezávislého pohanského učiteľa. Julián si však vedel zariadiť, aby bol prostredníctvom iných študentov pravidelne informovaný o jeho prednáškach. Obklopoval sa priateľmi, s ktorými viedol dlhé diskusie o filozofii. Hoci jeho listy prezrádzajú, že bol platonikom, predsa dobre poznal aj Aristotela a napomínal priateľov, aby usilovne študovali Platóna aj Aristotela. Filozofia týchto dvoch postáv "nech je vašou hlavnou záležitosťou ... lebo toto je základný kameň, ale aj múr a strecha", píše neskôr z Galie. Za určitú voľnosť vo svojom vyhnanstve, aká mu práve umožňovala aj toto štúdium a isté kontakty, vďačil najmä tomu, že na dvore ho pokladali za čudáka, za rojka, ktorému je praktický život celkom cudzí. Nie bezvýznamnou okolnosťou vo vývoji mladého muža bolo, že neoplatonizmus, s ktorým sa dostal do takého úzkeho kontaktu, vtedy už prestal byť čistou filozofiou. Ešte za protagonistu tejto školy Plotina (V270) sa náboženstvo považovalo za čisto vnútornú záležitosť každej osoby a nebolo objektom filozofie. Avšak už za Jamblicha, ktorý pôsobil na začiatku 4. storočia, stali sa školy filozofie v obrane proti šíriacemu sa kresťanstvu zberňami zvyškov mystériových kultov z Predného Východu. Neoplatonické školy pôsobili v Pergamone a v Efeze. Učiteľom neskoršieho cisára sa stal Aidesios, jeden z najvýznamnejších žiakov Jamblicha. Tu v Pergamone došlo k stretnutiu Juliána s Maximom z Efezu, čo dlhé roky zostalo utajené. Maximus bol jeden z posledných zasvätenecov efezských mystérií. V ňom našiel Julián svojho duchovného učiteľa a poradcu, ktorý mu ostal verným priateľom po celý život. Z listu napísaného v Antiochii adresovaného priateľom v Alexandrii jasne vidieť postoj sotva 20-ročného Juliána ku kresťanstvu: "Azda necítite lúče, ktoré na nás vyžarujú z Helia? Nepoznávate, že vďaka nemu je všetko obdarené pohybom a životom? Nevidíte, že Selene, t.j. Mesiac, čerpá sily od neho a koľko dobrého priniesol vášmu mestu? A vy sa odvážite uctievať nie jedného z týchto božstiev, ale za to tvrdíte, že onen Ježiš, ktorého ste ani vy, ani vaši otcovia nevideli, bol stelesnením božského slova (Logosu)? Toho však, ktorý je od samého počiatku, počas celého ľudského pokolenia tým, ku ktorému sa obracia človek a najväčšou úctou, ktorému vďačí za svoje blaho, mám na mysli veľkého Helia, blahodarný odraz Otca, pochopiteľného len v duchu... Ale počujte moje napomenutia: vráťte sa k pravde! Veď aj ja som kráčať ešte ako dvadsaťročný tou istou cestou ako vy, a hľa, s pomocou bohov som našiel túto inú..." V efezských mystériách hrala bohyňa Artemis ústrednú úlohu. Jej kultový obraz, ktorý ju ukazuje s mnohými prsiami a je zdobený množstvom kvetov, predstavuje imagináciu svetového éteru, zdroj všetkého života v prírode. Pôsobí ako bohyňa Mesiaca, prejavujúca sa vo vznikaní a zanikaní, v tom, čo je osudové, zakotvené vo svetovom éteri a v magickom elemente. Táto trojitá forma jej pôsobenia, ktorú poznal aj Goethe, je vyjadrená troma maskami, zachovanými dnes v múzeu v Bergame (Pergamone). Julián bol zasvätený predovšetkým do aspektu magického pôsobenia bohyne (známeho ako mystériá Hekaty). Efezské kultové miesto bolo jediné, v ktorom zasväcovací obrad nebol viazaný na ročné obdobie, ani na hviezdnu konšteláciu

alebo určité rodinné (pokrvné) zväzky, ale iba na stupeň vyspelosti osoby. Aké to svedectvo pre sotva dvadsaťročného Juliána, aj keď v tom čase - v 4. storočí - išlo už o značne dekadentné mystériá! Julián teda vnikol do tajov tejto starej, úctyhodnej a v porovnaní s inými mystériovými centrami pokrokovej svätyne. Bol poučený o duchovnom a kozmickom pôvode našej Zeme a života na nej. Maximus mu však prikázal, aby sa v Grécku zúčastnil ešte aj eleuzínskych mystérií a tam zdokonalil svoje zasvätenie. V lete 335 mu hierofant v Eleusine v dlhých rozhovoroch vysvetľoval význam rozmanitej symboliky; a 28. septembra sa nastávajúci regent Galie zúčastnil na veľkých slávnostiach bohyne Demeter, kde išlo o smrť a zmŕtvychvstanie v rúchu prírodného mýtu, ktorý vyvrcholil volaním: "Persefoné porodila syna...". V tejto kultovej forme sa vyjadroval zrod ľudského ja v duši žiaka, čo malo viesť k posilneniu a premene jeho osobnosti. Ako sa Julián neskôr vyjadril, nebol by si mohol predstaviť život bez týchto mystických zážitkov. V rímskom vojsku bol vtedy veľmi rozšírený kult boha Mitru. Najmä v Galii sa nachádzali početné Mitrove svätyne. Vieme presne, že Julián bol zasvätený v Efeze aj v Eleusine, nie je však jasné, kde a kedy bol zasvätený do Mitrovho kultu - možno počas vojenských výprav do Galie. Isté je, že roku 360 mal najvyššiu hodnosť - tzv. hodnosť Otca - v Mitrových mystériách. Nie je isté, či sa Julián zúčastnil taurobolií, t.j. obetných obradov, pri ktorých žiak zasvätenia ležal v jame vedľa oltára, na ktorom bol obetovaný býk. Krv býka kvapkala na neofita, ktorý mal prežívať blízkosť smrti a s tým spojenú očistu. Vo svojom cisárskom paláci si Julián údajne zariadil mitreum, lebo pociťoval potrebu mať každodenný kontakt s duchovným svetom. Ako cisár bol Julián zároveň najvyšší duchovný hodnosťár - pontifex maximus - a začal venovať mimoriadnu starostlivosť tomu, aby sa mystériá očistili a obnovili. Roku 361 vydal tolerančné edikty, ktorými sa pohanskí kňazi opäť dosadili do svojich funkcií. Išlo mu teda len o zrušenie hegemonie kresťanstva, nie o jeho likvidáciu. Aj jeho reštitučné nariadenia o návrate chrámových pokladov a iných majetkov pohanských kultových centier boli umiernené. Na jeho veľké sklamanie sa mu však nepodarilo prebudiť pohanských kňazov z ich letargie a všeobecného morálneho úpadku. Zvykli si na život v chudobe a útlaku a Juliánove reformy nenašli očakávanú ozvenu. Ich ľahostajnosť priviedla cisára neraz do zúrivosti. Vo svojich spisoch a prejavoch odporúčal predovšetkým obnovu viery v starých bohov, a to najmä vo všeobecnej forme Mitrovho kultu. Pre neho ako platonika boli, pravda, bohovia uctievaní ľuďmi odrazmi skutočných duchovných mocností, pričom ústrednou postavou jeho nadšeného uctievania bolo predovšetkým trojnásobné - duchovné, duševné a fyzické - božstvo Slnka, tá vysoká bytosť, ktorá sa nazývala Sol Invictus. A Julián sa vo všetkom usiloval dôsledne uplatňovať svoje náboženské a filozofické presvedčenie v praxi každodenného života. Zdôrazňoval, že bezmedzné zbieranie poznatkov nemá nijaký zmysel a neslúži na skutočné poučenie ľudského ducha. Stačí - tvrdil - dodržiavať heslo delfského Apollóna "Poznaj sám seba". Poukázal na to, že človek sa skladá zo smrteľnej a nesmrteľnej časti. Nech si nikto nemyslí - tak píše priateľom - že ten, ktorého ovláda žalúdok alebo nižšie orgány, môže byť slobodný. Nielenže naše konanie nesmie byť závislé na ukájaní našich vášní, ale ani na názore davu a vôbec, iných ľudí... A aký bol tento filozof ako panovník, ako hlavný veliteľ rímskych vojsk? Vieme, že mal 24 rokov, keď ho neskúseného poverili velením v pohraničnej provincii Rímskej ríše - v Galii. Na cisárskom dvore sa ho chceli týmto spôsobom zbaviť bez toho, aby museli spáchať ďalšiu vraždu. Toto si Julián plne uvedomil. Ale pustil sa do nových úloh s obdivuhodnou energiou. Najprv upevnil nepokojné hranice impéria, zvíťazil nad germánskymi vojskami pri Štrasburgu a dobyl rad pevností, predovšetkým Kolín. Potom sa začal venovať budovaniu administratívnej správy a

obnove hospodárstva severozápadných provincií. Za päť rokov sa mu podarilo premeniť spustošenú provinciu na rozkvitajúcu krajinu, pacifikovať germánskych susedov a zabezpečiť hranice ríše na jedno storočie. O jeho živote v hlavnom stane (najprv na brehu Rhôny, neskôr na ostrove Isle de la Cité v Paríži) sme dobre informovaní. Večer, po vybavení vojenských záležitostí, prijatí delegácií a prípadných recepciách sa uložil na tri hodiny na spánok. Po polnoci sa popomodlil a meditoval a venoval sa opatreniam na obnovu krajiny, potom začal študovať, prípadne písal listy priateľom. Tento rozvrh dodržal na všetkých výpravách, ešte aj ako cisár. Nemal nikdy ambíciu stať sa cisárom, ale keď sa ním už stal, venoval sa svojmu úradu s celou vážnosťou. Za svoju hlavnú úlohu považoval náboženskú službu, funkciu najvyššieho kňaza, lebo bol presvedčený, že blahodarne vládnuť možno iba v súzvuku s božskou múdrosťou. Preto každé ráno pozdravil zdroj svetla obetou. Významný britský historik Edward Gibbon podrobne hodnotí šľachetný charakter tohto jedinečného panovníka. Hovorí o jeho spravodlivosti, tolerancii a umiernenosti, o jeho odpore proti akýmkoľvek prejavom despotizmu, proti hýreniu a prepychu. Bol to muž, ktorý žil prísne disciplinovane, zdržanlivo, obetavo, venujúc sa výlučne svojim povinnostiam ako vojak a panovník. Celý život túžil dopátrať sa tajomstva trojitého Slnka. A práve to ho viedlo k tragickému koncu. Úpadkové formy niekdajších mystérií a rozvíjajúce sa rané kresťanstvo už úplne zatemnili starodávnu múdrosť, po ktorej tak túžila cisárova duša. Preto sa rozhodol podniknúť vojenskú výpravu do Perzie, aby na miestach, kde sa pred tisícročiami zrodilo učenie veľkého Zarathuštru, poznal korene a podstatu mystéria Slnka. Jeho odvážna výprava však bola zastavená v oblasti dnešného Bagdadu. Podľa arabského historika Tabarího nasledovalo horúčkovité vyjednávanie medzi Juliánom a Šápurom; tu však náhle zasiahol cisára vražedný šíp, vystrelený podľa rýchle sa šíriacich povestí rukou kresťanského bojovníka. Bolo to koncom júna roku 363. Náhrobný kameň, ktorý mu postavili podľa jeho pokynov v údolí Kydra, Peržania nepokladali za dostatočne dôstojný a postavili mu iný, zobrazujúci leva chľiaceho oheň. Táto pozoruhodná skutočnosť snáď súvisí s vysokým stupňom cisárovho zasvätenia do pôvodne perzských mystérií Mitrových. "Ten kto chce vládnuť druhým, musí najprv ovládať seba samého" - takto by sme mohli formulovať jeden z hlavných životných princípov cisára Juliána, ktorý stelesňoval posledné vzopretie sa pohanského sveta proti mladému kresťanstvu. Cisára, ktorý sa stal Odpadlíkom (Apostata) nie preto, že bol zaujatý proti kresťanom, či azda videl v nich nebezpečenstvo pre stabilitu impéria, ohrozenie vnútorného pokoja ako niektorí skorší panovníci, ale preto, lebo hľadal pravdu a nebol schopný prijať základnú tézu kresťanstva, že - ako je napísané v Jánovom evanjeliu (1. kap., 14. verš) - slovo (logos) sa stalo telom. Jeho zavraždenie znamená historický medzník v duchovnom vývoji ľudstva. Tak ako aj v iných prípadoch nemá zmysel klásť si otázku "čo by sa bolo bývalo stalo, keby...?" Isté je, že keby sa jeho zámery boli realizovali, bola by zachovaná kontinuita múdrosti helenizmu v kultúre kresťanstva; a romanizácia kresťanského impulzu by nebola nastala v takom rozsahu, v akom nastala. Zmarenie jeho úsilí predstavuje záverečnú bodku za starodávnu múdrosťou mystérií, ale aj rozhodujúci úder proti gnóze a mystike raného kresťanstva. Až do 9. storočia, do čias Parsifala a legend o sv. grále, sa kresťanstvo vyvíjalo odlúčené od akéhokoľvek kozmického vzťahu, keď spálilo za sebou všetky mosty k zanikajúcej antickej vzdelanosti.